

Başkasının zihninde neler olup bittiğini gerçekten bilebilir miyiz? İnsan zihnini hayvan zihninden ayıran nedir? Daniel C. Dennett *Zihin Türleri* adlı kitabında bu soruları evrimsel bir bakış açısıyla ele alıyor. Sorduğu sorularla okuyucusunu düşündürmeyi hatta kimi zaman rahatsız etmeyi başarıyor.

Sözcükler ve Zihinler

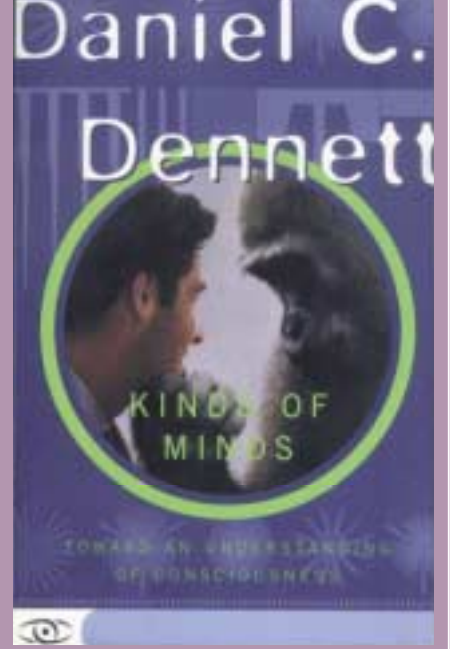
(...) Siz sayın okuyucu/dinleyicilerin bir zihni olduğunu işte buradan biliyorum. Benim de var. Söylediğime inanın.

Zaten hep yaptığımız da budur: Birbirimizin sözlerinin, zihnimiz var mı yok mu sorusunu, şüpheye hiç yer bırakmadan cevapladığımızı kabul ederiz. Sözcükler neden bu kadar ikna edici? Şüpheleri ve belirsizlikleri başarıyla giderdikleri için. Size doğru birisinin geldiğini görüyorsunuz. Öfkeli, elindeki baltayı sallıyor. Derdi ne, diyorsunuz. Bana saldıracak mı? Acaba beni başkasıyla mı karıştırdı? Ona sorun. Belki korkularınızı doğru çıkaracak, belki de (önünde durmakta olduğunuz) arabasının kapısını açmaya çalışmaktan vazgeçtiğini ve camı kırmak için bir balta bulduğunu söyleyecek. Arabanın başkasının olmadığını, kendisine ait olduğunu söylediğinde ona inanmayabilirsiniz. Ama biraz daha konuşmak (kaçmaya karar vermediyseniz), siz ve o sözcükleri kullanarak iletişim kuramıyor olsaydınız mümkün olmayacak bir şekilde, şüphelerinizi giderecek ve durumu açıklığa kavuşturacaktır. Ona soru sorduğunuzu ama onun konuştuğunun dili bilmediğini düşünün. Belki o zaman ikizin birden el kol hareketlerine başvuracaksınız. Bu yöntem, biraz da becerikliyseniz, sizi bir yerlere götürür ama dilin yerini tutamaz. Her iki dili de iyi bilen bir çevirmen ortaya çıksaydı, her ikinizin de zar zor anladığınız şeyleri ona teyit ettirmeyi nasıl da isteyeceğini bir düşünün. Çevirmene soracağınız birkaç soru ve onun cevapları kalmış olabilecek tüm belirsizlikleri gidereceği gibi başka hiçbir şekilde iletilemeyecek ayrıntılar da ekleyecektir: "Bir elinizi göğsünüze koyup diğer elinizi ileri doğru uzattığınızı görünce, hasta olduğunuzu söylemek istiyorsunuz sanmış. Pencereyi kırıp anahtarlarını aldıktan sonra sizi doktora götürmesini isteyip istemediğinizi sormaya çalışıyor. Parmağını kulağına götürerek de stetoskop sözcüğünü anlatmak istemiş."

Tamam, şimdi anlaşıldı, birkaç sözcük sayesinde.

İnsan dillerini birbirlerine hatasız ve güvenilir olarak çevirmenin zorluğundan sık sık söz edilir. İnsan kültürlerinin, bir insanın anlam dünyasını diğerinin de eksiksiz olarak paylaşmasını engelleyecek kadar birbirinden farklı ve "kıyas kabul etmez" oldukları söylenir. Şüphesiz çeviri her zaman bir şekilde mükemmellikten uzaktır. Ama konuya biraz daha uzaktan bakıldığında bu çok da fark etmez. Mükemmel çeviri imkânsız olabilir ama iyi çeviriyle her gün karşılaşırız. İyi çeviri, şöyle böyle bir çeviriden ve kötü bir çeviriden nesnel olarak ayırt edilebilir ve ırk, kültür, yaş, cinsiyet veya deneyime bakmaksızın tüm insanların, diğer tüm türlerde olduğundan çok daha sıkı birleşmelerine olanak verir. Biz insanlar zihinsel bir dünyayı gezegendeki başka hiçbir canlının hiçbir zaman yapamayacağı gibi paylaşıyor ve paylaştığımızı biliyoruz. (Henüz) iletişim kurabilecekleri bir dilleri olmayan insanlar istisnadır. Yeni doğmuş bir bebek ya da sağırsız olmanın nasıl bir şey olduğunu bilemememiz de bu yüzden.

Konuşmak bizi birleştirir. Hepimiz Norveçli bir balıkçı, Nijeryalı bir taksi şoförü, seksen yaşında bir rahibe, beş yaşında doğuştan kör bir erkek çocuk, bir satranç ustası, bir fahişe veya bir savaş pilotu olmanın nasıl bir şey olduğu hakkında pek çok şey bilebiliriz. Bu kişiler hakkında bir yunus, bir yarasaya hatta bir şempanze olmanın nasıl bir şey olduğu hakkında bilebileceğimizden çok daha fazlasını biliriz. Yeryüzünün dört bir yanına dağılmış biz insanlar birbirimizden ne kadar farklı olursak olalım, farklılıklarımızı keşfedebilir ve onlar hakkında konuşabiliriz. Bir sürü halinde dip dibe duran antiloplar birbirlerine ne kadar benzeseler de, bırakın farklılıklarını, benzerlikleri hakkında bile çok şey bilemezler. Bildiklerini karşılaştıramazlar. Yan yana, aynı şeyleri yaşayabilirler ama deneyimlerini bizim yaptığımız gibi paylaşamazlar.

*Kinds of Minds /
Towards an Understanding of Consciousness*
Daniel C. Dennett
BasicBooks, 1996, 184 sayfa

Bazılarının bundan kuşku duyabilir. Hayvanlar birbirlerini, biz insanların hiçbir zaman kavrayamadığı yollarla, "içgüdüsel" olarak anlayamazlar mı? Bazı yazarlar anladıklarını söylemiştir. Örneğin *Köpeklerin Gizli Yaşamı* (1993) adlı kitabında, köpeklerin kendilerine özgü davranış biçimleri hakkında belli bir kavrayışa sahip olduklarını söyleyen Elizabeth Marshall Thomas. Kitaptan bir örnek: "Yalnızca köpeklerin bildiği bir sebeple, dişi köpekler oğullarıyla çiftleşmez." Köpeklerin soy-içi üremeye karşı içgüdüsel bir dirençleri olduğu kesin, ama Thomas'a köpeklerin içgüdülerinin nedenleri hakkında, bizim kendi içgüdülerimiz hakkında bildiğimizden daha çok şey bildiklerini düşündüren nedir? Neden öyle hissettiğimiz hakkında en ufak bir fikrimiz olmadan, içgüdüsel olarak yapmaya çok isteksiz olduğumuz şeyler vardır. Köpeklerin içgüdülerini anladıklarını kanıt olmadan varsaymak, sıfır varsayımını kabul edilemez bir şekilde dikkate almamak demektir, tabii eğer bilimsel bir soru soruyorsak. İleride göreceğimiz gibi, çok küçük organizmalar çevrelerine ve birbirlerine tam olması gerektiği gibi ama hiç farkında olmadan uyum sağlamış olabilirler. Oysa biz konuşabildiğimiz için, insanların kendilerini ve birbirlerini anlama yeteneğine sahip olduklarını biliyoruz.